

Kommentar till Björn Fagerberg

”Osäkerhet och säkerhetspolitik” KKrVA 4 dec 2024

av Tomas Bertelman

Résumé

The late 1980's taught us how hard it is to foresee ruptures, a lesson confirmed soon thereafter, when history started to go backwards again. We were caught in what Snyder calls the notion of inevitability. 'We didn't see it coming' has become the emblematic comment to many things in Sweden. Russian hybrid attacks on the West have been visible for many years, but as for other forms of broad, gradual change, it takes something more than registration to understand and accept the meaning. Half a century ago Robert Jervis wrote a seminal work called "Perception and Misperception in International Politics". It is an entertaining but worrying inventory of psychological mechanisms at work when policymakers get lost, not in the fog of war, but in the fog of policy-making. Björn's speech gives a practitioner's view of how the inevitable shortcomings in foresight and mistakes in analysis can be reduced or at least better managed. He finds the track-record from a number of recent government defense commissions clearly unflattering. His conclusions seem wise: don't try to predict what is essentially unpredictable, try to broaden the field of possible outcomes, be guided by flexibility and adaptability, show humility in face of what cannot be known. Flexibility and adaptability in real life tend to cost vast sums of money. But humility is for free. A few suggestions on that note: as Björn suggests, the conclusions of future policy reviews would benefit from being subjected to a critical analysis by a team of devil's advocates, independent from the government office. But the work of any future defense commission could also start with a kind of 'perception seminar' aimed at conveying to the politicians earlier historical experiences as well as the permanent psychological mechanisms to which they themselves are subjected. Since big decisions on defense are not taken by defense politicians but by prime ministers, party leaders and possibly finance ministers, they too should be offered a kind of combination of 'perception seminar' and devil's advocate review. Maybe some outcomes that weren't seen before could be added that way.

FÖRST EN ELOGE till Björn för att han har tagit sig an ett ämne som inte bara är stort utan också centralt. Och han lyckas både göra det spännande och sätta fingret på de ömma punkterna!

Björn och jag har under åren ofta stirrat i samma teblad. Björns exempel är hämtade från de senaste två decennierna. Jag skulle kunna lägga till ytterligare två decennier.

På 80-talet inträffade det omöjliga flera gånger, ungefär som den berömda konkursen, först långsamt och sedan snabbt. Många starka övertygelser fick skrotas, innan accepten av den sovjetiska kollapsen till slut infann sig. Och ändå förstod vi inte vad som egentligen hände då, respektive vad som inte hände. Lika lite förstod vi att historien kort därefter började gå baklänges igen, för vi var fast i det som Timothy Snyder har kallat ”oundviklighetens tänkande”. ”Vi såg det inte komma” har blivit ett uttryck som numera täcker det mesta. Men sanningen är ju att när det gäller stora men gradvisa processer har egentligen ingen kunna undgå att se dem. Däremot har förmågan eller viljan att acceptera och förstå vad som pågår brustit.

Kanske kan man idag säga att något liknande pågår beträffande Putins hybridkrig i Europa. Insikten om ett fundamentalt nytt läge växer långsamt, men det tar emot, för med en accept kommer insikten att man måste agera och därmed acceptera nya risker. Det är politiskt smärtsamt, och demokratier är riskobenägna. Att vara obenägen kan verka arrogant, men det är nog lika ofta bara mänskligt.

Vårt förhållande till de här processerna erbjuder material för studier av psykologiska krafter och mönster. Det finns ganska få grundliga studier som behandlar psykologiska mekanismer vad gäller varseblivning och förståelse i internationell politik. Den mest berömda studien kom ut 1976, för ett halvsekel sedan, den heter ”Perception and Misperception in International Politics”, skriven av professor Robert Jervis, från UCLA och Harvard. Den ger en stor samling exempel på psykologiska krafter som bidrar till missuppfattningar, felaktiga antaganden och felslut. Den är både underhållande och oroande.

Jervis skildring visar hur påhittig människan är när det gäller att ta fasta på andra faktorer än på dem som skulle tvinga fram besvärliga omställningar. Kort sagt: han illustrerar värtaligt människans benägenhet att gå bort sig – inte i ”the fog of war” utan i ”the fog of policy-making” – en dimma inte mindre tät än den på slagfältet.

Sammanfattningsvis kanske man kan säga att ena halvan av sanningen är den spansk-amerikanske författaren Santayanans ofta citerade ord att ”Den som inte kan minnas sitt förflutna är dömd att upprepa det”. Men Robert Jervis påpekar att den andra halvan är att ”Den som minns sitt förflutna är dömd att begå motsatta misstag”. Hela sanningen är därför, precis som Björn säger, att misstag inte kan undvikas.

Vad som återstår är alltså att begränsa misstagen och deras konsekvenser, i första hand genom att öka medvetenheten om fallgroparna och ha beredskap för alternativa utfall, och som Björn säger, bevara anpassningsförmågan. Men torrt krut kostar, både hängslen och livrem är dyrt, så det är lättare sagt än gjort. Ödmjukhet är däremot gratis!

Björn är försiktig vad gäller rekommendationer, men jag tycker nog att han reser frågan om försvarsberedningarnas nytta. Hjälper de oss verkligen att se klarare i dimman? Gör ambitionen att täcka allt i ett sammanhang det lättare att urskilja det som visar sig mest väsentligt? Den kritik man ibland hör är att arbetet blir tungrott, tar för lång tid och bidrar till grupptänkande. Att hålla sams och skriva ihop sig om så mycket som möjligt i säkerhetspolitiken kan ha ett värde i sig, det är sant. Men man undrar hur mycket av energin som har gått åt till att förhandla fram enighet mellan åtta partier om sammanlagt 800 sidor text, som i de senaste rapporterna. Världen förändras i rasande takt, och beslut måste kanske också tas i en helt annan takt. Parlamentarisk insyn och förankring kan ju lösas på annat sätt. Detta sagt mer som en undran än ett förslag.

Däremot tror jag att förberedandet av försvarsbeslut, hur de nu ska se ut, skulle ha nytta av ett ”red team” som Björn föreslår, eller några djävulens advokater med uppgift att kritiskt granska antaganden och slutsatser. Jag är inte särskilt optimistisk om att det lyckas, för i sista hand kommer politiken, d v s tidsandan, paradigmet, en stark statsminister, finans- eller försvarsminister eller vad det nu kan vara, att dominera ändå. Men ett försök till institutionaliserat ifrågasättande är värt att göra, hellre med hjälp av utomstående än vanligtvis lyhörda regeringstjänstemän. Paradoxalt nog kan ett sådant bruk dock ha motsatt verkan om det sköts slentrianmässigt, påpekar Robert Jervis. Trosvissheten beträffande de egna teserna blir nämligen större, om man kan hänvisa till att de testats med ett ”devil’s advocate”-förfarande. Och byråkratier vet hur man ska kapsla in utmaningar i nya rutiner.

Jag vet att försvarsberedningar, åtminstone förr i världen, mycket gärna reste runt i världen för att studera läget där (gärna med föredragningar och middag på ambassaden). Det vore kanske en bra investering att ägna någon tid på hemmaplan till att bekanta sig med de vanligaste psykologiska fallgroparna och hålla ett slags ”perceptionsseminarium” om riskerna för att dra fel slutsatser. Kanske kunde ett sådant inleda försvarsplaneringscykeln på samma sätt som ett möte med djävulens advokater kunde avsluta den?

Jag tror som sagt att det som uppfattas som det möjliga ”utfallsrummet” – för att låna Björns term – i sista hand påverkas, inte av experter och inte av försvarspolitiker, utan av statsminister och finansminister och möjligen några andra partiledare. Därför kunde man kanske minst en gång per planeringscykel utsätta även partiledarkretsen för en kombinerad övning med perceptionsseminarium och djävulens advokat. Det är ändå i den kretsen som det möjliga definieras.

Den stora frågan just nu som ingen kan besvara är denna: Har öppna, och mogna, postmoderna välfärdsdemokratier, ofta splittrade och med nya sårbarheter, förmågan att klara av en konfrontation med aggressiva och revisionistiska auktoritära stormakter? Eller är de helt enkelt för lealösa och mjuka när de utmanas? Det senare är ju Putins övertygelse, och det är den förvisningen som styr hans agerande. Hot går hem, visar det sig. Hot i alla former, sofistikerad propaganda, risktagande, beslut-samhet och inte minst beredskap att offra sina egna – detta är bland de metoder Ryssland använder för att kompensera sin svaghet, vid sidan av konstanta hybridattacker. Och det fungerar. Det brukade för övrigt akademins egen f d kallade ledamot Dmitrij Trenin framhålla.

En bedriver väst en deterrence- och containmentpolitik som uppenbarligen inte fungerar. Vad skulle krävas för att ändra på det? Om man antog att Väst, eller Europa, hade det som Björn kallar agens?

Det kommer väl alltid att utfärdas en stollevarning för tankar utanför boxen, men det är här som utfallsrummet behöver vidgas. Akademins kallade ledamot Lawrence Freedman har idag på Substack ett intressant inlägg som konstaterar att deterrence fungerar blott på den högsta nivån. Men, säger han:

There is no reason why Russia should be immune from the sort of techniques it is applying against the West. NATO countries are finding that they need to move away from the passivity implied by a deterrence posture to the constant activity demanded by a developing security crisis with the Russian Federation.

Lite mer av samma ryska medicin fast åt andra hållet m a o. Vad skulle det betyda? Kan vi se det komma?

Men tills vidare verkar det som om svaret på den fråga som vår egen-domliga tid ställer är att det blir en Trump istället för en Churchill som träder fram.

Författaren är ambassadör, fil kand och ledamot av KKrVA.